

Парайдин уулу Шайлообек

**КОРРУПЦИЯЛЫК УКУК БУЗУУЛАРДЫН ПАЙДА БОЛУУ ЖАНА
ЖАЙЫЛУУ ФАКТОРЛОРУ**

Парайдин уулу Шайлообек

**ВЛИЯНИЕ ФАКТОРОВ НА ВОЗНИКНОВЕНИЕ И РАСПРОСТРАНЕНИЕ
КОРРУПЦИОННЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ**

Paraidin uulu Shailoobek

**THE INFLUENCE OF FACTORS ON THE EMERGENCE AND SPREAD OF
CORRUPTION OFFENCES**

УДК: 340.112

Бул илимий макалада коррупция илдетинин пайда болуусуна фактордук таасир этүүлөр анализге алынган.

In this scientific article influence of factors on emergence and spread of corruption offences.

Ата мекендик жана чет өлкөлүк тажрыйба көрсөткөндөй коррупциянын көйгөйлөрүн окуп үйрөнүү фактордук анализдин оптималдуу формасын тандап алууга мүмкүнчүлүк берет, жана ал социалдык турмуштун төмөнкү чөйрөлөрүн тандап алган факторлор боюнча топторго бөлүүгө алдын ала аныктайт:

- экономика;
- саясат;
- психология;
- тарбиялоо

Коррупциянын экономикалык факторлорунун табиятынын негизине өндүрүш процессинде, товарларды жана кызматтарды бөлүштүрүү жана алуу боюнча мамилелердеги адамдардын ортосундагы карама каршылыгы орнотулган. Карама каршылыктардын маңызы бул мамилелерге катышуучулардын мүмкүнчүлүктөрү жана керектөөлөрүнүн дал келбеши түзөт.

Социалдык кризис шарттарында бул карама каршылыктардын интенсивдүүлүгү сапаттык өсөт. Бул нерсенин натыйжасы болуп мамлекеттик функцияларды аткарууга ыйгарым укугу бар жактардын арасында коррупция өрчүйт. [102, с. 21].

Качандыр бир өкүм сүргөн борборлоштурулган башкаруу системасы ушундай бир көмүскө экономика жана капиталдардын секторун жаратып, алар командалык экономиканын төмөнкү катмарын, ээлеп, алар өз учурунда чарба жүргүзүү бийлигинде командалык экономиканын аныкталган төмөнкү катмарын басып алып, ал өз кезегинде көмүскө экономика чөйрөсүнө бир гана материалдык ресурстарды

камтып албастан, фонддорду, кызмат адамдарын, тескөө жана көзөмөл укугун да өзүнө тартып алды [90, с. 28].

Белгилей кетүү орундуу, валюта базарынын сырткы экономикалык байланыштарын, баалардын либералдаштыруунун натыйжасында, турак жайлар менен иш жүргүзүүдө көмүскө капиталдардын легалдаштыруусу жүрүп, уюшулган лоббистик топтордо андан жаңы коррупциялык байланыштардын катмары калыптанып алат.

Көмүскө капиталдын башка бир бөлүгү аягына чейин криминалдашып, криминалдык бизнеске кирип кетет. Коррупциялаган байланыштарды колдонуу менен көмүскө капиталын легалдаштырган түзүмдөр төмөнкүлөрдү шарттады:

- көптөгөн менчик объектилерин сатып алып жана аны тескөө укугун сатып алууну;
- аныкталган конкреттүү ишмердүүлүк менен алектенүүгө укук алууну;
- салык салууда аныкталган преференцияларга ээ болууну;
- бажы жеңилдиктерин, квоталарды лицензияларга ээ болууну;
- мамлекеттик буйрутмаларды потенциалдуу түрдө туруктуу баа менен сатууга мүмкүнчүлүк алды [90, с. 45-46].

Келтирилген анализ коррупциянын экономикалык факторлоруна төмөнкүлөрдү келтирүүгө негиз берет:

- инфляциянын жогорку темпи менен, мамлекеттик кызматчыларды акчалай каржылоонун арзандашы менен чагылдырылган өрчүгөн экономикалык туруксуздукту;
- жогорку пайда көргөн адамдар катмарынын пайда болушу, анын натыйжасында эркин ачкалар пайда болуп, алар өз учурунда паралап сатып алууга кеңири жумшалат;

- мамлекеттик аппараттын көзөмөлүнүн башта үстөмдүк кылган менчик формаларынын интенсивдүү өзгөрүү процесси жүрүп, ал өз учурунда тарнсформация болгон менчикти жеңил ыйгарып алуу мүмкүнчүлүгү;
- мыйзамсыз табылган пайдалардын эсебинен өзгөчө ири пайда табуу мүмкүнчүлүгү [90, с. 50].

Коррупциянын пайда болуу формаларына саясий факторлорду *таандык кылууга болот аларга:*

- калктын көп бөлүгүн бийликтен, мүлктү башкаруудан, мыйзам чыгаруу жана укук колдонуудан ажыратуу, менен жаранды чиновниктен көз каранды болуу негизин жаратат;
- бийликтин мамлекеттик кызматчылардын коррупциялык жүрүм турумун туунду түрдө жазалануу формасын аныктоо жөндөмүн пайда кылат;
- мамлекеттик жогорку кызмат адамдарынын коррупцияланыш абалын парламенттик атайын көзөмөл кылуусунун жоктугу, бирок азыркы учурда Кыргызстанда абал түп тамырынан өзгөрүп, Жогорку Кенеште жогорку ыйгарым укугу менен бул чөйрөдө антикоррупциялык кеңеш иштейт;
- учурдагы бардык деңгээлдеги коомдук саясий түзүлүштүн туруксуздугу, мамлекеттик кызматчыларды өзүнүн милдетин аткарууга ак ниеттен мамиле кылуусун провокациялайт;
- коррупцияга каршы күрөшүү ураанын саясий күрөштүн ураанына айландыруу, өзгөчө шайлоо убагында;
- мамлекеттик органдардын жергиликтүү өзүн өзү башкаруу органдарынын ичине кылмыштуу уюмдардын өкүлдөрүнүн кириши;
- мамлекеттик аппараттын саны, мамлекеттик кызматчылардын эмгегин төлөө шарттарын начарлатууга алып келип, алардын иш сапатын көзөмөл кылууну начарлатат [90, с. 52-54]

Биздин оюбузча коррупцияда атайын укуктук фактордун болушу баарына жалпы жүрүм турум эрежеси болгон юридикалык норманын табиятынын өзү менен шартталып, ал укук колдонуучуга бир канча өз алдынча кароо зарылчылыгын божомолдойт.

Коррупциянын укуктук факторлоруна төмөнкүлөрдү таандык кылышат:

- Кыргызстанда «Коррупцияга каршы күрөшүү жөнүндөгү» мыйзамды кабыл алганга чейин коррупция жана коррупциялык укук бузуу түшүнүгүнүн жоктугу;

- мамлекеттик кызматтын туруктуу негизинин жоктугу (бул жерде Кыргызстан эки революциялык катаклизмдерди башынан өткөргөндүгүн айтуу орундуу);

- Коррупциялык жүрүм турумга административдик укуктук тыюу салуулардын жоктугу;

- Мамлекеттик кызматчылардан салык алууну жөнгө салуучу мыйзам актыларындагы боштуктар.

Бул жерде маанилүү болуп коррупциянын *психологиялык фактор саналат жана ал өзүнө:*

- Мамлекеттик кызматта түптөлгөн паракорлук салттарын;

- Калктын мыйзамдар менен биримдигинин төмөнкү деңгээли, укуктук нигилизм менен чектеш;

- Коомдук аң сезимде мамлекеттик бийликтин коррупцияланышы жөнүндөгү образдын калыптанышы;

- Калктын көпчүлүк бөлүгүнүн мамлекеттик кызматчыларды мыйзамдуу жана мыйзамсыз укуктарын ишке ашыруу үчүн сатып алууга даяр экендиги;

- Коррупциялык укук бузуу жасагандыгы үчүн жоопкерчиликке тартылуу тобокелчилигинин болушу;

- Пара берүүчү менен пара алуучунун эки тараптуу феноменинин болушу кирет.

Андан ары коррупциянын уюшумдук мүнөздөгү факторлорун көрсөтүү маанилүү ага:

- укук коргоо системасынын коррупцияга каршы күрөшүү максатына адекваттуу эместиги;

- Коррупцияга каршы күрөшүү боюнча укуктук нормалардын сейрек колдонуу практикасы;

- Коррупциялык укук бузуулар боюнча натыйжалуу административдик жана кылмыш укуктук статистиканын жоктугу;

- Республикалык жана регионалдык деңгээлде мамлекеттик кызматты ээлөөгө тыюу салуучу адамдардын каттоосунун жоктугу;

- Коррупцияга каршы күрөшүү чөйрөсүндө адистерди даярдоодо окуу усулдук камсыздануунун төмөн болушу кирет [90, с. 55].

Анализ көрсөткөндөй коррупциянын себептери жана шарттары ар түрдүү жана аларды

аныктоо коррупциялык укукбузууларды алдын алууну багыттап чараларды, конкреттүү сунуштарды иштеп чыгууга мүмкүндүк берет.

Мына ошентип бул бөлүктө бир канча тыянактарды чыгарууга болот:

1. Кыргызстанда коррупция жалпы экономикалык, социалдык, саясий көйгөйлөрүнүн натыйжасы болуп чыга келет.

2. Коррупция көйгөйлөрүн боюнча Ата мекендик жана чет өлкөлүк тажрыйбаны окуп үйрөнүүдө фактордук анализдин оптималдуу формасын тандап алууга мүмкүнчүлүк берди, анын жардамы менен тандап алынган фактор-

лорду социалдык турмуштун чөйрөсү боюнча; экономика, саясат, психология, тарбиялоо кылып топторго чогултууга мүмкүн болду.

3. Коррупция өлкөдө модернизациялоо баскычында болгондо өсөт. Кыргыз Республикасы азыркы учурда бир гана модернизациялоону гана башынан өткөрбөстөн, коомдук, мамлекеттик, экономикалык түпкүрдүн түп тамырынан өзгөрүүсүн да башынан өткөрүүдө.

Мына ошондуктан өнүгүүнүн жалпы мыйзам ченемдүүлүктөрү менен жол тартып, анын объективдүү натыйжасы катары терс кубулуштарга кабылдоодо.

Рецензент: д.полит.н., профессор Артыкбаев М.Т.